

AFRIKA OCH DEN FRIA VÄRLDEN

Av fil. dr ALF ÅBERG

VÅR TID MED sitt korta historiska tänkande föreställer sig gärna kolonialismen som ett gammalt, skröpligt och utlevat styrelsesystem. Åtminstone vad det svarta Afrika beträffar är detta ett stort misstag. Det var bara nittio år sedan Livingstone upptäckte Lualabafloden och Stanley upptäckte Livingstone. På 1870-talet, när Stanley under ohyggliga färdsvårigheter trängde fram genom kontinenten från öster till väster, var hela det inre Afrika i det närmaste okänt land. Det var Stanleys upptäcktsfärd utför Kongofloden som skapade själva förutsättningen för den följande koloniala exploateringen av Afrika och tillkomsten av det belgiska Kongoimperiet.

Det var under en försvinnande kort tid i Afrikas historia som kolonialismen hann verka. I dag kan vi bevittna dess upplösning. Ännu år 1956 var bara fem afrikanska stater medlemmar av Förenta Nationerna. I januari 1962 hade antalet stigit till 29. Av Förenta Nationernas 104 stater tillhörde inte mindre än 18 det emanciperade svarta Afrika.

»Kolonialismen befinner sig redan i skymningen och rör sig mot sitt bestämda slut. Snart kommer

den bara att bli ett skede i historien och dess försvinnande styrelseskick kommer endast att ha historiskt intresse för statskunskaparna.» Med dessa magistrala ord avslutar professor Stewart C. Easton sitt stora arbete om den moderna kolonialismen — »The Twilight of European Colonisation» (Methuen & Co, London 1962).

I det tropiska Afrikas fall är detta en sanning med modifikation. Det är sant att kolonialismen som styrelseform snart kommer att tillhöra historien, men vad den lämnat kvar i form av politiska, kulturella och religiösa idéer, socialvård, ekonomisk förvaltning och geografiska gränsdragningar är ett i hög grad levande arv.

Det var de europeiska kolonisatorerna som öppnade det tropiska Afrika för Västerlandet. Ända till dess hade väldiga områden av geografiska och historiska skäl varit helt isolerade från yttrevärlden, från impulser av andra folk och kulturer, som är en så viktig förutsättning för framåtskridande och högre civilisation.

Det är alltid farligt att generalisera, allra helst när det gäller en kontinent. Långt före européernas

ankomst till Afrika fanns det högkulturer på flera håll, i Östafrikas städer likaväl som i storrikena i Sudanområdet, men de gick senare sin undergång till mötes. De »primitiva» samhällssystemen i det svarta Afrika chockerade Stanley och de övriga pionjärerna, men den moderna forskningen ser mera positivt på dessa samhällen än kolonisationsörerna gjorde. Samhällena var långtifrån stagnerade eller outvecklade. Man anser tvärtom att det förkoloniala Afrika hade hunnit långt i konsten att tekniskt anpassa sig efter naturförhållandena.

De många afrikanska stater, som nu tillkämpat sig självstyrelse, är i mycket en skapelse av kolonialismen. Gränsdragningarna staterna emellan har i många fall gjorts av européer utan hänsyn till de språkliga och kulturella förhållandena. Skillnaderna i befolkningstal är oerhörda mellan staterna: Nigeria har 36 miljoner och Gabon bara 400 000 invånare. Staterna har också mycket olika ytvidd. Sudan och Kongo är lika stora som Indien, medan Togo inte har mycket större areal än Skåne och Småland tillsammans.

Stater har skapats utan hänsyn till språk och stamtillhörighet. Kongo är ett rike utan nationell samhörighet. I andra fall har språkliga enhetsgrupper delats upp mellan olika stater. Så är fallet med de stora twi-folken, som delats upp på Ghana, Togo och Dahomey.

Hela det nu emanciperade Väst-

afrika bildar ett veritabelt lapp-täcke av forna kolonier, som är ekonomiskt och kulturellt isolerade från varandra. Handelsspärrarna är legio. Järnvägarna har sällan förbindelser utanför de egna gränserna, och när sådana finns, förekommer det ofta skilda spårvidder, som förhindrar omlastningen. Presidenten i republiken Togo, Sylvanus Olympio, en av de mera moderata afrikanska ledarna, klagade förra året över att de produktiva centralområdena i Togo, Dahomey och Ghana är så skilda från varandra som om de befann sig på skilda kontinenter.

De egendomliga gränsdragningarna är ett av de bestående arven efter kolonialismen. Ett annat är de olika undervisningsmetoder, som använts av kolonialmakterna. Fransmännen hade assimilationen som mål för sin kolonialpolitik — de ville uppfostra afrikanerna till fransmän. De lyckades verkligen skapa en intellektuell elit, som nu bildar en styrande klass i Västafrika och som har sitt andliga hem i Paris. Det är dessa franskutbildade intellektuella, som nu utgör en av de viktigaste förbindelse-länkarna mellan det svarta Afrika och den fria världen. Engelsmännen åstadkom aldrig något liknande, och belgarna drev en helt annan undervisningspolitik. De ville utbilda afrikanerna på lång sikt och med mycket brett underlag. Följden var att det i Kongo inte fanns någon intellektuell överklass som

kunde överta makten, när friheten plötsligt bröt ut.

Till kolonialismens goda arv hör de andliga och sociala värden som européerna tillförde Afrika. Här är det i första hand missionen som dominerar bilden, och särskilt gäller detta sjukvård och utbildning. Man erinras om missionens storartade insatser på dessa områden i en liten förträfflig bok — *Europa und der Kolonialismus* (Artemis Verlag, Stuttgart) — som nyligen utkommit. Boken består av en samling föreläsningar som hållits av elva europeiska forskare i Zürich.

Vad själva den kristna förkunnelsen beträffar, måste man nog konstatera att den hämmats genom sin nära anknytning till kolonialmakterna. Prästerna, som kom till Afrika, tillhörde samma ras som handelsmännen och kolonitjänstemännen, och afrikanen kunde aldrig känna sig fullt jämbördig och självständig inför dessa vita. Trots storartade insatser av missionärer i skilda kristna kyrkor lyckades aldrig missionen skapa någon »afrikansk form av kristendom». Den lyckades inte inarbeta inhemska seder och bruk i liturgien och kyrkolivet, vilket på sin tid var en av förutsättningarna för att kyrkan kunde etableras i Norden och i den keltiska världen.

Fritz Blanke, som utförligt behandlar kristendomen och kolonialpolitiken i »*Europa und der Kolonialismus*», säger att nu först har kristendomen sitt stora tillfälle att

bevisa sin styrka. Utan skydd av europeiska makter men också fri från den övervakning ett sådant skydd leder till kan missionen nu arbeta i Afrika på samma sätt som missionärerna arbetade under urkristendomens dagar. Utan annat stöd än av Ordet skall den nu förkunna evangeliet.

Konstitutionerna i de nya staterna är tecknade efter samma modell som de forna kolonialmakternas. De vill slå vakt om en parlamentarisk demokrati, som i Europa långsamt utformats efter århundradens strider och nu utövas i högt utvecklade stater. Dessa idéer är helt nya och främmande för de afrikanska staterna. Ingen av dem fick heller någon förberedelse till en sådan självstyrelse i demokratiska former. I det nuvarande Ghana, som var den högst utvecklade brittiska kolonien i det svarta Afrika, förekom det inte något folkligt politiskt val förrän år 1951. I dag kan en utbildad elit i en rad stater sköta maskineriet, men den stora massan av invånare har inte någon aning om vad det betyder eller hur det fungerar.

Det är en irländare i hög statlig befattning, Vincent Grogan, som fäller dessa bittra kommentarer i det senaste häftet av den förnämliga tidskriften *Studies* (Dublin, 1962). Han kan uttala sig med så mycket större eftertryck, som han tjänstgjort som juridisk rådgivare åt regeringen i Ghana.

Det traditionella politiska syste-

met i Afrika byggde på stamlojaliteten och det centraliserade hövdingadömet. Hövdingen eller kungen valdes från den härskande familjen av dess ledande män eller underhövdingarna. När han väl var vald, var envar skyldig att lyda honom. Han innehade sitt ämbete på livstid, såvida han fullgjorde sina skyldigheter. Hans ämbete var religiöst och han var också högsta domstol. Han styrde inte enväldigt; tvärtom hade han vid sin sida ett råd, vars föreskrifter han var skyldig att följa. Han uttalade aldrig någon egen uppfattning utan hans beslut uttryckte mötets mening. Det var ett system som tryggade stabilitet och ordning. Det ledande skiktet kom från en grupp som var utbildad i ledarskap och hemmastadd i lagar och seder. Detta styrelsesätt förekom överallt, bland storrikerna i Västafrika, i Rhodesia och Kongo och bland Zulunationerna i Sydafrika.

Den parlamentariska demokratin — med sina två eller flera partier och en konstant opposition — strider direkt mot den afrikanska politiska traditionen, säger Grogan. Invånarna i gemen uppfattar parti-propagandan som ett slags krigsförklaring mot andra rivaliserande partier. Följden härav är att ett folk, som under kolonialtiden levde i fred och enighet, nu i frihetens födelsestund är splittrat i politiska krigsläger. Om ett parti väl kommit till makten, begagnar det alla slags knep för att behålla den. Det

är för övrigt tvivelaktigt om ett maktägande parti går med på att låta sig besegras i ett följande val. Enligt gammal tradition anser sig en afrikansk regering vald för gott och betraktar varje opposition som sabotage mot den lagliga ordningen.

Det är troligt att Grogan generaliserar alltför mycket med utgångspunkt från förhållandena i Ghana. Men granskar man förhållandena i de nu fria staterna, måste man konstatera att utvecklingen med undantag för Nigeria stöder Grogans tes. Ghana hade till en början ett starkt oppositionsparti men har nu bara kvar skuggan av en opposition, medan landet i realiteten styrs efter enpartimodell med presidenten som ledare för den utövande makten. I Sierra Leone har de ledande partierna bildat en nationell front. De tidigare franska partierna har ett presidentsystem efter fransk förebild. I många av dem finns bara ett parti. I andra, bland dem Senegal, Togo och Elfenbenskusten, har regeringspartiet erhållit nära 100 % av rösterna.

Överallt ser man hur staterna vänder sig bort från den fria världens två- och flerpartisystem för att i stället samlas i en enda nationell rörelse, som omspannar alla statliga organ och folkliga organisationer. Och sedan ledaren för denna rörelse väl blivit vald, åligger det var och en att lyda honom. Varje organiserad opposition betraktas med misstänksamhet och stämplas

som farlig för den nationella enheten.

Det är ytterligare en omständighet som bidragit till att diskvalificera partierna. I de nya staterna är det en tydlig tendens att bekämpa stamsolidariteten till förmån för den nationella samlingen. Det är en rörelse rakt motsatt partiernas strävanden, eftersom dessa i stor utsträckning vädjat just till stamsammanhållningen och stamrivaliteten.

Den svagt utvecklade samhälls-ekonomien i de nya staterna bidrar också till att främja tillväxten av ett härskande parti. I de stater, där privata företag och privat kapital spelar en obetydlig roll, blir regeringen den enda källan till välstånd antingen genom statens egna organ eller genom statsdirigerade rörelser och samarbetsgrupper. Detta leder till statlig planhushållning med vidsträckt socialisering av produktions- och distributionsmedlen. Den närmaste förebilden för en sådan planhushållning finner staternas ledare helt naturligt i Sovjetunionen och det röda Kina — och begagnar samtidigt tillfället att lägga sig till med en del kommunistiska slagord utan att egentligen fatta vad de innebär.

Det är beklagligt, säger Grogan, att den fria världen visat så ringa intresse för samhällsplanering i underutvecklade stater. Spaniens och Portugals korporativa system lockar inte till direkt efterföljelse. Israel tycks vara den enda fria stat

som verkar inspirerande på afrikanska stater. De studerar kibbutzerna, Israels jordbrukskolonier, med stort intresse, och flera stater, bland dem Ghana, Nigeria, Senegal och Guinea, har också fått teknisk hjälp av detta land.

Alla de nya staterna behöver både teknisk och finansiell hjälp i form av gåvor och lån. Frankrike har här som på andra områden visat vägen för det övriga Europa. De forna franska kolonierna är ännu mer eller mindre ekonomiskt beroende av moderlandet för att kunna balansera budgeten. I vissa fall täcker franska subsidier upp till 50 % av de årliga utgifterna. Andra stater måste söka sina lån »på den fria marknaden», och kommunistländerna håller nu på att bli en allvarlig rival till den fria världen, fast det ännu bara är Ghana som tagit emot mera hjälp av det röda blocket än av Västerlandet.

De afrikanska staterna bildar redan ett kraftigt block av röster i Förenta Nationerna. Hur uppfattar de då sin ställning till den fria världen? En sak är tydlig: de vill inte bli så beroende av de forna kolonialmakterna att de på nytt förlorar sin politiska frihet. De vill inte heller bli brickor i det kalla kriget. De är tacksamma för hjälp men anser med eller utan rätt att den fria världens generositet delvis har sin grund i kommunismens växande intresse för det svarta Afrika. De ogillar påtryckningar.

Den amerikanska statens vägran att låna Ghana pengar till byggnaderna av Voltadammen anföras som exempel på en sådan utpressningspolitik.

Det förefaller som om Togos president talar på hela Afrikas vägnar, när han säger att de afrikanska staterna skall använda den hjälp de får på bästa möjliga sätt, men att den inte får förknippas med krav på politisk dominans. Han tillägger: »Vi har kämpat un-

der många år för att uppnå självstyrelse och är på vår vakt mot varje förbindelse som för tanken till ett nytt slaveri. Jag är övertygad om att en effektiv framstegspolitik i det långa loppet skall hjälpa fredens sak och säkerställa en demokratisk styrelse. Europas och Amerikas makter som vill främja utvecklingen i Afrika måste därför acceptera de afrikanska staternas önskan att förbli neutrala.»